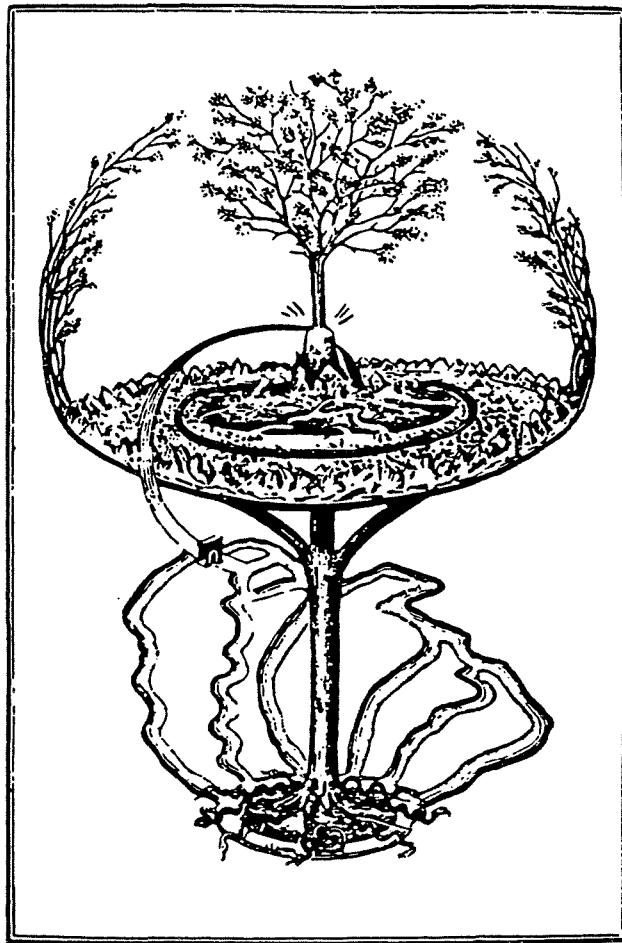

Träden och dess mytologi i den svenska folktron.

Träden i den nordiska mytologin

Av sentida uppteckningar och nutida etnografi vet vi att träden måste ha gjort ett djupare intryck på de första människorna än något annat fenomen.

I rymdens avgrund, där den skapande visdomens källa upprinner, låg fröet till Yggdrasil, världsträdet. Det spirade och sände ut rötter genom de tre krafternas källor, och dess sammanflätade oräkeliga rottrådar vordo stommen till den grund, varpå underjorden vilar. Under långa världsåldrar lyfte sig trädets stam allt högre och sköt grenknippen över varandra. på olika de olika världarna, allt eftersom de skapades, fingo sitt underlag. För mänskliga ögon är Yggdrasil osynligt. Det kallas även Mimerträdet.

Stycket ovan är ett citat ur Viktor Rydbergs bok Fädernas gudasaga och ger en tolkning av asatrons syn på världens skapelse och uppbyggnad. Det är emellertid inte bara världen som har sitt ursprung i trädet utan även människan. När gudarna Oden, Höner och Lodur en dag vandrade omkring på sin skapelse Midgård - människornas senare boning - tyckte de att denna saknade någonting. Nämligen något eller någon som kunde njuta av skönheten och känna tacksamhet mot upphovsmännen. Därför började gudarna närmast omedelbart tillverka människor av två trädstammar. Mannen (Ask) skapades ur en ask och kvinnan (Embla) ur en alm eller möjligen en rönn, som ibland nämns som askens kvinnliga motsvarighet.

I den kult som omgav asatron spelade träden en viktig roll. Offerfester och tingsmöten avhölls ofta under stora träd och i heliga lundar hängdes offern ofta upp till gudarna. Många ortsnamn härör från denna tid såsom Torslunda, Fröslunda, Närlunda osv.

Bruket att hänga upp döda djur i offerlundar levde kvar långt efter det att Sverige blivit kristnat. Ända i på 1800 -talets början så förekom det att småländska jägare hängde upp döda rovdjur i någon gammal ansedd offerlund.

Träd med helande krafter

Många träd ansågs ha en helande kraft i äldre tider. Sjuka barn kunde botas om man drog dem genom ett träd - detta gällde framförallt de barn som fått "ältan/skrevan" (engelska sjukan) - som var vuxet så att det uppstött ett avlångt hål mellan två nedtill och upptill sammanväxta stammar eller grenar. Man trodde att barnet i födseln fått alltför svaga krafter av sin mor; och när man nu på nytt drog barnet genom trädet så födde trädet barnet på nytt och gav det en annan, bättre livskraft.

Senare blev den magiska handlingens mening bortglömd eller omtolkad: när man inte längre kunde, som man i äldre tider uppfattade alla träd - utom ek och tall - som kvinnliga väsen av nära nog samma art som vi själva, kunde man inte heller tänka sig trädet som mor till barnet. Den enes död kunde ibland bli den andres hälsa. En gren från ett träd där en människa hängt sig bar nämligen på läkande och livgivande krafter och ansågs kunna bota sjuka människor. Samma resonemang som ovan ligger bakom bruket av att piska någon med ett "mäktigt" ris, helst så att blodet flöt, för att på sätt överföra den livgivande kraften till den piskade. Man kunde "sätta bort" olika sjukdomar - framförallt tandvärk och bölder - i träd. Ofta valdes sådana träd ut som var lite speciella avseende ålder, utseende eller växtplats. För den som led av bölder kunde det räcka med att peta i dessa med en spik, som sedan slogs in i ett träd. Tandvärk kunde botas på ett liknande sätt. Man tog en trästicka och och petade kring och i tanden tills stickan blev blodig och satte den sedan innanför barken på ett träd.

Principen att ond bör förjagas med ont ligger bakom följande metod från Dalarna där kloka gummor fördrev knarr (=sendrag) genom att hugga tre gånger på var sida om patientens

handled som lades på en huggkubb. Under tiden skulle den kloka mäsas: " Jag hugger ur leden och in i veden".

Vårdträd

Vårdträdet som för drygt hundra år sedan fanns framför varje gård i nästan hela södra Sverige är nog det heliga träd som ägnats längst kult hos oss. Inte nog med att man länge trodde att det kunde medföra olycka om man skadade trädet, bröt dess löv eller dödade fåglar som häckade i det: man offrade också till trädets ära genom att hälla mjölk och öl på dess rötter för att på så sätt skona gård, husfolk och husdjur från eld, olyckor och sjukdom. I Finland planterade man oftast en rönn som vårträd medan man i Sverige vanligast planterade: lind, alm, ask eller lönn. Mera sällan planterades i Sverige så kallade bärande träd som oxel, rönn, kastanj, valnöt och ek. I Skåne kunde man ibland dock se en storgvuxen fläderbuske som gårdsträd.

I vådrträdet ansågs gårdens vättar bo som avgjorde om folk och få skulle trivas eller ej. Men vättarna var knappast ensamma om att hålla till i vådrträdet. För en lekman verkar det som om detta också skulle vara hemvist för de dödas andar. Ättens liv var ofta knutet till vådrträdet: så länge det levde, skulle samma släkt bo på gården. Och dessutom verkar det som den tidpunkt då man offrade till trädet tyda på ett samband med döds kult. Det skedde antingen vid "vinternätterna" kring den 14 oktober, som senare, då kristendomen infördes flyttades till allhelgonadag, den 1 november.

Livsträd och dödsträd

Livsträdet framför andra i den nordiska mytologin är Yggdrasil - världsträdet.

Gårdarnas och byarnas vådrträd var Yggdrasils avbilder i sinnevärden och kallades likt världsträdet ibland för livsträd.

Ett annat slag av livsträd var de de som planterades vid ett barns födelse och vars vitalitet speglade barnets/människans hälsa.

Från livsträd till dödsträd är steget inte långt. Eftersom Oden - enligt den nordiska mytologin - tvangs till nio dygns lidande bland Yggdrasils grenar så förrättades alla offer till honom genom hängning. Därför ansågs det värdigt mot den döde att hänga honom. Seden att hänga folk i träd fortsatte lång efter det att Oden blivit omodern.

Tro, och vetande kring de vanligaste svenska träden

Gran

Vanligtvis brukar granen förnippas med dystra stämningar, men åtminstone en gång om året upplevs den som glädjespridare. Det är vid julen. Seden med inomhusgranar kom till oss från Tyskland via Danmark under 1800 - talet och spreds först i städernas förmögnare hem. Såsom bröllopsträd var granen fruktbarhetssymbol och livsträd. De ständigt gröna barren tjänade som även som stöd för det nygifta paret förhoppning om bestående kärlek. Men i lika hög grad som granen är livets och glädjens träd, är den också dödens och sorgens. Det hackade granriset på jordafärdsvägen, smågranarna utmed vägen med de brutna topparna pekande mot kyrkan, och gravens ris, sågs som ett skydd mot onda makter och en påminnelse om det eviga.

Granar fick också stå till tjänst som vädersiare. Långa skott ansågs föregå en snörik vinter. När grenarna intog en slokande ställning förebrådde det regn och storm.

Tall

I de irländska sagorna kallas tallen för kungaträdet. Den som olovligt fällde en sådan straffades med döden, eller förlorade en ko enligt senare utsagor.

Så högt skattade var inte tallarna i Sverige, men även i vårt land var det förbjudet att fälla enstaka, speciellt iögonfallande exemplar. Dit hörde säkert bortsättarträden - träd till vilka man överlät sjukdomar - som inte sällan var just tallar.

Asp

Att darra som ett asplöv är ett välkänt talesätt. Och det är just de darrande bladen som gett aspen dess mytologiska rykte. Det finns många olika förklaringar på hur darrandet ska tydas. Ett talesätt är att Jesus spikades fast på ett kors gjort av aspvirke. Sedan dess har bladen skälvt av fruktan för träslaget hemska öde.

Under asatiden hölls aspen på sina håll som ett heligt träd och ingick i många heliga lundar. I Småland påstods det att aspen kunde bidra till att förbättra den personliga hygien i den mån man led av fotsvett. Man tog tre pepparnejlikor i munnen, en asptelning till käpp och tre asplöv i vardera skon, och gick motsols kring kyrkan. Kurens framgång torde ha varit måttlig.

Al

Enligt sägner från Blekinge ansågs det vila något lömskt över klubbalen med sina mörka blad och dunkla stammar och sin fuktiga mylla. Därtill kommer den illavarslande rödaktiga saven och det rödaktiga innanmätet som ansågs som ett straff för lögnaktighet.

Alepinnar ansågs kunna bota bindhinneinflammation i koögon. Vidare ansåg man att spöken kunde fördrivas genom att placera en bit av träslaget i huset eller hästvagnen.

I småländska Forsheda ansågs en riklig alblomning förebåda en riklig kornskörd.

Björk

Under bröllopsnatten var det i vissa trakter brukligt att att bära hem gårdens största björk som lades vid trappan, där den sedan kvistades och rjödjes undan. Man menade att björken skulle bringa lycka till de nygifta på detta sätt. Nästa dag skulle brudparet ta det avhuggna riset och slå varandra med detta, för att på så sätt komplettera deras lycka.

Det ris som ingår i glasbjörkens häxkvastar skulle man akta sig för noga. Dels bar de på namnet efter de kvastar som häxorna red på till Blåkulla, dels ansågs de vara ett tillhåll för maran. Av den senare anledningen kallades de också för markvastar eller maravasas, medan vårtbjörkens masurknutor gick underbenämningen maraknutor.

Ibland menade man att dessa knutor var resultatet av sjukdomar som lämnats över till trädet. Björken var nämligen ett ofta konsulterat läkedomsträd, som särskilt villigt tog emot utslag och remautism.

Rönn

Med hjälp av stavar eller käppar av rönn, Torshjälpen, kunde man skydda sig mot trolldom och häxeri. Om någon del av båten gjordes av rönträ gick man säker vid storm och oväder. I Norrland och en del platser i Finland planterades ofta rönn vid stugor för att "förjaga de underjordiskas makt".

Hade man en kvist av rönn i fickan så gick man fri från spöken, skogsrån och onda människors anslag. Av rönn gjordes också de allra bästa och säkraste slagrutorna.

Oxel

Ganska lite finns nedtecknat om oxeln i den svenska folktron.

Som vådräd användes oxel ibland eftersom trädet är stormfast och kan uppnå ganska hög ålder.

För skånska lycksökare av äldre datum kunde oxeln vara ett träd som öppnade vägen till de stora klippen. En nyskuren slagrutegren av oxel (eller hassel) var nämligen säkraste sättet att avslöja nedgrävda skatter av guld och silver.

Bok

Boken ansågs skydda mot olycka och häxeri. Vidare så ansågs den som en pålitlig vädertydare enligt den svenska bondepraktikan från 1662:

*Vill du veta hurudan vintern vara må,
Så skall du Allhellgona Dag i skogen gå,
och därefter en bok uppleta,
Varpå du det skall få veta,
Där må du dig en spån avskära,
Är han torr, varm vinter vill dig nära,
Men är samma spån våt och fuktig,
Då kommer en kall vinter duktig.*

Eken

Eken var i den fornnordiska mytologin helgad åt åskguden Tor. Densamme hade rätt att splittra och fälla eker, som stod kvar efter blixtnedslag samt ha sina boningar där. Genom denna trädskult skyddades många gamla vackra ekar och dungar.

Eken var ett de vanligaste vådräden och vid dess stam kunde man ofta finna upptrampade gångar vilka enligt traktens folk uppkom när älvorna, som älskar att vistas under ekar, höll sina nattliga danser där.

I Skåne menade man att brännvisdrickande under ekar om våren var ett säkert tecken på att vinna järnhälsa. Ännu säkrare och bättre blev kuren om drycken varit nedgrävd under trädets rötter eller legat i en myrstack under ett år.

Lönn

Lönnen anlitas som många andra träslag som sjukdomsbefriare. En välkänd lönn växte under 1800 - talet i Uppsala botaniska trädgård. Kvällstid smög man dit med barn som led av engelska sjukan för att " smöja " dem genom en självvuxen öppning i stammen. Medan barnet drogs - från höger om det var en pojke och vänster om det var en flicka - rabblades formler som bland annat innehöll barnets och sjukdomens namn. Detta upprepades tre torsdagar i följd vid solnedgången.

Lind

I den nordiska mytologin helgades linden åt Freja - frukbarhetens, välståndets och det kroppsliga kärlekens beskyddarinna. Medan männen offrade till eken för fruktbarhet, vände sig kvinnorna till linden i samma ärende. Under linden - glädjens och kärleks träd - samlades man ofta till lek och dans. Eftersom man trodde att linden skyddade för blixtnedslag planterades den ofta vid husen.

Alm

Almen är lite omtalad i den nordiska mytologin. Vid Medevi brunn växte enligt sägen en gammal alm som gick under namnet Regnträdet och kunde som namnet antyder användas för att spå väder.

Ask

" En ask vet jag stånda, den Yggdrasil heter . . . " Så inleds Voluspas beskrivning av nordens väldiga och eviga grönskande världsträd. Vissa av askarna kunde fungera som sk "Såreträd". Med "Såreträd" menades askar som kunde hela huggna, stötta och brända sår. Dessutom ansågs de stoppa näsblod och andra blödningar och häva inflammationer. Vidare kunde blåsor fås att gå ner, tandvärk att lindras och minska smärtan i ömmande liktornar.

Referenser

Arnborg T, Hustich I: Våra träd, Hälsingborg 1952.

Collis J S: Träden och människorna, Stockholm 1956.

Gunnarsson A: Träden och människan, Kristiastad 1988.

Persson O: Träd och människor, Stockholm 1977.